

*Türk Kùltür Tarihine unutulmaz hizmetlerde bulunan
Polonya Müsteşriklerinden*

Prof. Tadeusz Kowalski'nin

Aziz hatırasına

Tadeusz Kowalski

E d e b i y a t F a k ü l t e s i

Türk Dili ve Edebiyatı
D e r g i s i

A. Caferoğlu

TADEUSZ KOWALSKI

Doğumunun altmışıncı yıldönümü münasebetiyle, dostları, arkadaşları ve talebeleri tarafından, anavatanında şerefine çıkarılması düşünülen «Armağan» a, biz Türk dostları da muhtelif makalelerle katılmaya hazırlanırken, beklenmedik bir haber, büyük Türkologu ebediyen kaybettiğimizi bildirdi. Bu çok acıklı haber karşısında, Türk kültür tarihine unutulmaz hizmetleri dokunan üstadı, beslediğimiz derin hürmet ve meslek bağlılığı nişanesi olmak üzere, biz de, mecmuamızın bu nüshasını, onun aziz hatırasına sunmayı bir borç bildik. Elbet, kadirşinas Türk bilginleri, zaman ve mekân fırsat vermiş olsaydı kendisini seve seve Türk kültür tarihi araştırmalarına vakfeden, dost meslekdaşına, lâayık olduğu yeri vermekte ve onun aziz ruhunu tebilde kusur göstermiyecekti. Fakat ne yazık ki, Azrail onu bizden, çok vakitsiz bir zamanda aldı ve biz de bugün, ancak mecmuamızın bir nüshasını ona sunmak gibi ufak bir mukabele ile, vazifemizi ifa etmeğe çalışıyoruz. Tanrı ruhunu şadeylesin.

Profesör Tadeusz Kowolski, 1889 tarihinde Lehli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Lise tahsilini bitirdikten sonra, Viyana Üniversitesine intisab etmiş ve burada Şarkiyat üzerinde ihtisas yaparak Şark filolojisini kendisine meslek seçmiştir. Bütün ilim hayatı müddetince bu saha içersinde kalan Kowalski, ilk ilmi araştırmalarına Arap edebiyatı ile başlamış, sonraları Türkoloji sahası-

nın, Avrupad'aki müsait genişlemesi üzerine, canlı bir surette bu sahaya sarılmayı tercih eylemiştir. Daha 1914 de yayınladığı ilk dissertation'u, doğrudan doğruya Arap edebiyatı sahasına ait olup, Arap şairlerinden *Kais ibn al Haşim*'in divanının neşri ile tetkikinden ibaret olmuştur. Bu ilk eseri ile, Yakınşark ilim âleminin dikkatini çeken üstad daha sonraları Türkolojiye intisabla beraber, zaman zaman Arap filoloji sahasına dönmüş ve bu vadede, cidden takdirle karşılanan kıymetli tetkikler ve eserler vücuda getirmiştir. Hatta 30 yıl gibi uzun bir zaman zarfında hep *Ka' b i b n Z u h a i r*le uğraşmış, onun divanını tab'a başlamıştır. Lâkin vefatı buna mani olmuşsa da, Polonya İlim Akademisi bu eserin tabına devam etmektedir.

Fakat Profesör T. Kowalski yalnız Arap filolojisinin kuru ve sıkıcı metin nâşiri teknisiyeni olarak kalmamıştır. O, mücehhez olduğu geniş bilgisi ile İslâm âlemi kültürü ile de yakından alâkadar olmuş ve bu sahadaki görüşlerini açıklamaktan çekinmemiştir. Çünkü, Şarkiyat onun nazarında, ananevî ilim kaideleri çevresinde, hep yakın İslâm Şark âleminin kül halindeki tetkiki ile kabil idi. Onun 1935 de İslâm âlemine ait yayınladığı *Na Szlakach Islamu* gibi eseri işbu görüşün tam bir mahsulü olarak kabul edilebilir. Fakat Kowalski bu kadarla da iktifa etmemiştir. O, ayrıca İslâm Şark âleminin, bilhassa başta Lehistan olmak üzere, İslav âlemi, etnolojisi, tarihi ve dili üzerindeki tesirlerini de meydana çıkarmağa çalışmıştır. Nitekim uzun yıllar boyunca üzerinde uğraştığı *İbrahim ibn Jakub* dolayısıyla, Al-Bekri'nin *al-mamalik wal-masalik* adlı eserindeki Lehistan'a ait bahsi, geniş izahlarla «*Monumenta Poloniae Historica*» da neşretmesi, üstadın kendi anavatanı tarih ve mazisine karşı beslediği bağlılığın bir delilidir. İslav dilcilerinin de kendi ana dillerindeki Şarka ait dil unsurlarıyla daha yakından ilgilenmeleri için, Leh dilindeki Şark dillerinden alınma unsurlar üzerinde araştırmalar yapmıştır. Ve buna bir giriş olmak üzere 1929 yılı Prag'da toplanan İslav filologları kongresine sunduğu *La méthodologie des recherches su les mots empruntés du turc dans les langues Slaves* adlı raporile, bu sahanın işlenmesinde islavistlerin gütmeleri gereken metoda, dikkatlerini çekmiştir. *Lehistan Ermenilerinin dilindeki Kıpçakça unsurlar* adlı üstadın eseri de bu vadede ilk atılan adımlardan biridir. Bunların dışında Kowalski'nin, Şarkla Lehistan arasındaki münasebetlere, bilhassa dil ve kültür bakımından, bu iki uzak dünya arasındaki kültür mübadelelerine dair, dağınık da olsa dikkate değer, incelemeleri de vardır. Daha fazla etnografik ve tarihî konulara ait olan bu araştırma-

lar içersinde, «**Arapların yaratıcı edebî ve ilmi kudretleri hakkında bir deneme**» adındaki bir konferansı, istisna edilecek olunursa, üstadın «**Lehistaında Şark unsurları**» [bk. Archiv Orientalni, IX, 1937, No. 1-2, s. 232-233] gibi bir konferansla «**Krakof halk müzesi sergisindeki halî kenarlarındaki Şark motifleri**» adlı etüdü, oldukça mühim birer çalışma mahsulüdür.

Merhum Kowalski'nin yakından ilgi gösterdiği ikinci saha, İslâm — İran olmuştur. Fakat onu bu sahaya cezbeden daha fazla, İran edebiyatının büyük üstadlarındaki yüksek şiir kabiliyeti idi. Bundan dolayı da en çok beğendiği Ömer Hayyam'a dair 1936 yılında lehçe bir tetkik meydana getirmiş; sonraları Firdevsi'nin «**Şahname**» si üzerinde geniş araştırmalara dalarak eserdeki muhtelif mevzuları ele almıştır. Onun bu noktadan, temas ettiği mevzular: kadın, din, av merasimleri, harpler, devrin coğrafik bilgisi ve telâkkisi, İran, Turan ve Araplar arasındaki münasebetler vesairedir. Fakat ne yazık ki üstadın İran edebiyatı üzerindeki bu kıymetli araştırmaları henüz neşredilememiştir. Yalnız, son 1947 yılı İstanbul seyahatinde, İkinci Cihan harbinin ağır yılları esnasında, bir odaya kapanarak, «**Şahname'de Türkler**» adlı bir mevzu üzerinde çalıştığını ve bu günlerde yayımlayacağını söylemişti. İşittiğime göre Kowalski'nin son araştırması olan bu mevzu «**Les Turcs dans le Şah-name**» adı altında, Fransızca olarak l'Annuaire Orientaliste'in XIV. cildinde çıkmak üzeredir.

Türkü Firdevsi'nin «**Şahname**»sinde arayan Kowalski, 1926 yıllarında onu, Arap edebiyatında da aramıştı. «**En eski Arap edebiyatında Türklerin zikri**» adı ile yayınlanan bu etüd, üstadın Türklere ve Türkolojiye nasıl bir bağla bağlandığını gösterme bakımından dikkate lâyıktır.

Bununla beraber, itiraf etmelidir ki, Kowalski'nin İslâm — İranla olan ilgisi, Araplarla olduğu kadar, geniş ve verimli olmamıştır. Biraz yukarıda belirttiğim veçhile, o, İranla, daha fazla İran'ın üstad şairlerinden mülhem olarak, ilgilenmiş ve bu yüzden, üstadın bu ilim şubesindeki, araştırmaları diğerlerine nisbetle ilim âlemine vaktinde bildirilememiştir. Belki üstad bu sahadaki kıymetli araştırmalarının daha geniş bir incelemeye tâbi tutulması gerektiği kanaatinde idi.

Fakat T. Kowalski'nin asıl sarsılmaz bir imanla bağlandığı ilim şubesi, Türk dili ve edebiyatı olmuştur. O, hayatını vakfettiği bu ilim şubesini, kendi meslekdaşları gibi, bir köşeden yahut bucaktan tetkik etmek istememiş; her ele aldığı mevzuu, Türk kültür tarihi muhiti içersinde halletmeğe çalışmıştır. Geniş bilgisi sayesinde, birçok

Avrupa Türkologlarının bir türü hülûl edemedikleri sahalarda, başarılı etütler ve yeni yeni neticeler elde etmiştir. Nitekim uzun zaman garp bilginleri için karanlık ve el yurulmaz bir saha sanılan Türkiye halk edebiyatı, Kowalski'nin dikkatli ve metodlu araştırmaları ile, herkesin üzerinde kolaylıkla çalışabileceği bir saha haline getirilmiştir. Onun bu araştırmalarda takip ettiği metod Türk halkları ile şivesini ihata eden etnik ve linguistik temel olmuştur. Yani halkiyatı, ancak halk ağızlarının dürüst anlamasında görmüştür. Onun bu metodlu çalışmasının ilk örneğini, 1916 yılında, Avusturya hastahanesinde tedavi edilmekte olan, Türkiye esirlerinden topladığı ağız malzemesi teşkil etmiştir. Sonraları, o, bu malzemeyi modern transkripsiyon vasıtasıyla daha istifadeli bir hale getirmekle; hem Türkiye diyalektolojisinin hem de folklorunun bir arada, ahenkli ve metodik bir şekilde incelenmesine yol açmıştır. Onun **Enigmes populaires turques** adlı tetkiki, işbu çalışma tarzının ilk müjdecisidir. 1922 yılında yayınladığı «**Türk halk edebiyatı şekilleri**» adlı eseri ise bu çalışmanın bir şaheseri olarak telâkki edilmiş ve hâlâ zamanımıza kadar değerinden hiç bir şey kaybetmemiştir.

Çünkü merhum Kowalski, mevzularının araştırmasında kendi arkadaşları türkologlardan daha mühim bir noktada ayrılmakta idi. O diğer müsteşrikler gibi, muhtelif Avrupa merkezlerindeki evlerinde, bir masa başında oturarak mevzuları mücerred ve kalıplaşmış formüllere göre tetkik etmemiş, bilâkis ele aldığı her bir mevzuu bizzat kendi yerinde, yani ana dilinde kullanılan sahalarda incelemiştir. Bu gaye ile üstad 4 defa Türkiye'ye gelmiş ve aşağı yukarı her gelişinde Anadolu'ya gitmiştir. Hattâ bir aralık millî mücadele yıllarında, Anadolu'nun coşkun ve imanlı mücadelesine rastlayarak, büyük bir memnuniyet içersinde anavatanında, sırf yeni Türkiye'yi hemşerilerine tanıtmak gayesiyle Türk inkılâbına dair mühimce bir eser yazmıştır. Bu suretle Türk'ü bir Türk kadar seven bu büyük bilgin, aynı zamanda hayatının sonuna kadar, büyük bir insan ve vefakâr bir dost olarak kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Kowalski'nin bütün eserlerinde derin bir samimiyet ve meselelerin çözülmesinde geniş bir Türk kültür bilgisi göze çarpmaktadır. Hele Anadolu atasözleri ve bilmeceleleri hakkındaki derin görüşleri ve ihtiva ettikleri mahalli inceliklere vukufu insanı hayrette bırakmaktadır. Bu mevzu dair yayınladığı eserler de, diğerleri gibi, hem folklor hem de diyalektolojik değeri taşımaktadırlar. Zira merhum Kowalski, araştırmalarında her iki noktayı müsavi nazarla görmeğe çalışmış ve Anadolu'nun diyalektik hususiyetlerini her fırsatta incelemeğe uğraş-

mıştır. Nitekim onun « — l e r , — l a r » adlı umumî Türk diline ait eserinin, ağırlık merkezini Anadolu türkçesi teşkil ettiği gibi, muhtelif bilginler tarafından toplanan Anadolu ağızlarına ait malzemelerden de her fırsatta faydalanmaktan geri kalmamıştır. Muhtelif Anadolu seyahatleri dolayısıyla yayınladığı raporlar da, bu kabil araştırmaların birer nümunesidir.

Asıl Profesör Kowalski'nin Anadolu diyalektolojisine ait görüşlerini belirten etüdü, İslâm ansiklopedisinde yayınladığı uzun makaledir. Kül halinde, bütün Anadolu ağızlarını ihataya çalışan bu makale, zamanımıza kadar bu konuda yayınlanan yegâne incelemedir. Beklendiği gibi, bu, hazırlıklı bir filologun kaleminden çıkmış ve yazıldığı tarihe kadar, bu vadede yayınlanmış olan bütün malzeme kaynaklarını gözönünde tutmuştur. Üstad bu makalesini yeni malzemelerle takviye ederek, tamamiyle yeniden neşretmek istiyordu; fakat amansız ecel buna da mâni oldu.

Anadolu ağızlarını, yalnız bugünkü Türkiye hudutları çerçevesi içersinde mütalâa etmenin doğru olmayacağını takdir eder profesör Kowalski, haklı olarak bu sahadaki araştırmalarına, Azerbaycan ağızlarını da katmağa mecbur olmuştur. Fakat onun bu sahadaki araştırmaları, yalnız eldeki mevcut malzemeler üzerine olduğundan, ancak birkaç tetkike münhasır kalmıştır. Bunlardan biri XVII. asır sonu ile XVIII. asır başlangıcında İran Azerbaycan'ı ile Gence ve Erivanda dinî propaganda yapan Wiczorkowski adlı bir misyonerin, bu saha ağızlarına dair topladığı malzemeye, diğeri de Aurel Stei'nin Aynallı kabilesi ağzına ait edindiği bilgiye tahsis edilmiştir. Her iki araştırma, ciddin dikkate değer olup, Azerî ağızları araştırmasında, önemle gözönünde tutulmaya lâyıktır. Sonuncu mevzua dair Kowalski'nin ayrıca bir de küçük bir notu akademi bülteninde yayınlanmıştır.

Nihayet merhum Kowalski'nin, üzerinde bilhassa çalışmayı tercih ettiği Türk şivelerinden biri de Karaim türkçesi idi. Eski Türk akınlarının ve yayılmalarının güzel bir hatırası olarak bugün bile Lehistanda yaşamakta olan bu Türk kabilesi, tabiatıyla en iyi bir surette bir Lehli türkolog tarafından işlenebilirdi. Avrupa bilginleri, itiraf edeyim ki, bu vazifeyi, üstaddan beklemekte idiler. O da, bu vazifesini lâyikiyle anlamış olacaktır ki, bu Türk şivesine dair çok kıymetli büyük bir eser vücuda getirmiştir. Diğer bir araştırmacının bir daha müdahalesini arattırmıyacak olan bu eser, bir taraftan Karaim şivesinin gramer tetkikini bir taraftan da bu şiveye ait zengin

bir malzeme yığınına içersine almıştır. *Karaimische Texte* adını taşıyan bu eser 1929'da yayınlanmıştır. Fakat Kowalski bununla iktifa etmiyerek, muhtelif cephelerden de Karaim'leri araştırmaya çalışmıştır. Onun edindiği kat'i bir kanaata göre bu Türk şivesi, vaktile geniş bir dil gelişmesi geçirmiş olan Kıpçak Türkçesinin hakiki bir bakiyesidir. Bu noktadan mütalâa edince, elbette, Karaim şivesi, çok büyük bir kıymet kazanmış olmaktadır. İşte Kowalski'nin bu şive üzerinde bu kadar ehemmiyetle durması da bu görüşten ileri gelmiştir. Daha 1927 yılı Hollanda'da toplanmış olan müsteşrikler kongresine sunmuş olduğu *Über die polnische Karaimen ihre Sprache und deren Verhaeltnis zu den anderen Kiptchakischen Sprache* adlı teziyle o, Kıpçak — Karaim türk şiveleri arasındaki münasebetlere, kongre âzasının dikkatini çekmiştir. Bu yüzden, ister istemez, o dâvasını yürüttüğü Kıpçak dil yadigârları üzerinde de çalışmaya mecbur idi. Bu suretle bir taraftan Karaimlerin şivesi, etnik bünyeleri, bunlara ait öte beride kalmış ağız malzemeleri, Kowalskinin, arama süzgecinden geçirilirken, aynı süzgeçten Kıpçak şivesi yadigârları da geçirilmeğe başlandı. Ve bu bakımdan ortaçağ Kıpçak yadigârlarının en kıymetlisi olan *Codex Cumanicus* onun için, ihmal edilmez bir hazine idi. Onun bu eser üzerindeki mütemadî çalışmaları neticesinde, nihayet herkesin beklediği *A propos du Codex Cumanicus* adlı etüdü de ilim âlemine bildirilmiş oldu.

Biraz yukarıda, Profesör Kowalski'nin ilmî çalışmalarına konu olarak, bizzat kendisinin yakından müşahede edebileceği sahalara ve mevzular olduğunu ve bu gaye ile hattâ 4 defa Türkiye'ye gelmiş olduğunu açıklamıştım. Gerçekte, merhum hayatının sonuna kadar bu prensipten ayrılmamıştır. Onun Balkan Türklerini araştırmak gibi arzusu da, işbu güdülen gaye ve itiyattan ileri gelmiştir. Nitekim merhum, Balkan Türkleri içersinde yaptığı gezilerden elde ettiği neticeleri, birer birer yayınlamış ve bu yolla, bu Türklerin, Anadolu Türklerinden ayrı ve mücerret bir halde tetkik edilemeyeceğini meydana koymuştur. Onun bu Türklere ait vücuda getirdiği tetkikler geniş cephelidir. Bunlarda, dar bir konu üzerinde, durulmamış, Balkan Türklerinin etnik bünyeleri, millî ve etnografik hayatları ve nihayet ağız hususiyetleri gibi, özel varlıkları, bir arada incelenmiştir. Kowalski'nin bu vadede yayınladığı eserlerin, ağırlığını bilhassa Bulgaristan Türkleri ve şiveleri teşkil etmiştir. Üstadın aziz hatırasına hürmeten, bu tetkik, Türkçeye çevrilerek, mecmuamızın bu nüshasında yayınlanmıştır.

Her bir âlim gibi Kowalski de, yalnız kendi seçtiği konular üzerinde çalışmakla iktifa etmemiş, Türkolojinin geniş dairesi içersinde, şu veya bu vesile ile fikirlerini, tenkit, hulâsa, yahut küçük notlar

Prof. T. Kowalski bir Anadolu gezisinde

halinde, bildirmeğe gayret etmiştir. Merhumun bu vadideki incelemeleri birçok mecmualarda yer bulmuş ve muhtelif dillerde nesredilmiştir. Bu kabil eserler içersinde en çok önem taşıyanı bilhassa 1946 yılında yayınladığı «Türk dillerinin tavsifi denemesi» adlı eseridir. Ayrıca, İslâm Ansiklopedisinde, «koşma», «mani», «türkü», «bilmece» gibi umum Türk halkiyatına ait maddeleri de işlemiştir.

Profesör Kowalski, Türkoloji sahasına ait yazılan ve yayınlanan eserlerin muhibbi idi. Türkiye yayınlarına çok ehemmiyet verirdi. Folklorla ait en ufak bir madde üzerinde durarak ondan büyük neticeler çıkarmağa çalışırdı. Hele Anadolu diyalektolojisine ait malzemeler, onun için bulunmaz bir servet teşkil ediyordu. Makalelerinde, eserlerinde, büyük bir hüsnüniyetle, kaynaklarına dikkat ederdi. Müm-

kün olan faydayı elden bırakmazdı. Taşıdığı büyük değer ve ilim itibarı ona Dımeşk Akademisi âzalığını kazandırdığı gibi, kendi Akademilerinin de daimî kâtibi ve Şark şubesinin reisi idi. Lehistan Şarkiyat Cemiyetinin reisi ve Çekoslovak Şark Cemiyetinin de âzası idi. Biz Türklere gelince, o bizim için ebediyen kaybolmıyacak bir dost ve bir bilgin mütefekkir idi. Onun Türk dostları ise Kowalski adını yalnız bir bilgin değil aynı zamanda eserinde ve ilminde Türkiyeyi vatan edinmiş bir kardeş ve arkadaş olarak, kalblerinde taşımakla, daima iftihar duyacaklardır. O, şüphesiz bizim kadar, kendi anavatanı Lehistan için de azizdir. Bir farkla ki Lehistan onun maddî vatanı, Türkiye ise manevî vatanı olmuştur. İkisi de Kowalski'nin kayıbından yaralıdır. İkisinin de yarasını tedavi edecek, yegâne merhem, merhum üstadın hayatta yürüdüğü ve yükselttiği yolda yürümek ve onun ilim idealini gerçekleştirmek. Bu ise hepimize düşen hoş bir vazife-dir.

Profesör T. Kowalski'nin eserlerinden

A. Arap Filolojisine ait olanlar :

1. Der Divān des Kais ibn al Ḥaṭīm, Leipzig, 1914.
2. Einige Textverbesserungen zu dem Divan von al - 'Aṣa, 1928.
3. A contribution to the Problem of the Authenticity of the Divan of as - Samau'al, 1931.
4. Zu dem Eid bei den alten Arabern, Arch. Orj. VI, 1933, No. 1, s. 68 - 81.
5. La tab ad, Ungar. Jahr., Berlin, 1936.
6. Un poeme de Ka'b ibn Zuhair, Dimışk Akad. nşr., 1936.
7. Das arabische Volksbuch vom König az Zâhir Baibars (Helmut Wangelin), Stuttgart, 1936, 8°, s. XVI — 308; Arch. Orj. IX, s. 254 - 256.
8. De la relation d'Ibrâhîm ibn Ja'qub sur les Slaves, prblème Ibrâhîm - Turṭûşî, Bul. de l'Acad., 1939, N 4—6, s. 1—11.
9. Relatio Ibrâhîm ibn Ja'qub de itinere Slavico, quae traditur apud Al-Bekrî, Pol. Akad. nşr., Krakow, 1946.
10. Ka'b ibn Zuhair (yayınlanmaktadır).
11. Na Szlakach Islamu. Szkice z historii kultury ludow musulmanskich, Krakow, 1935.
12. Uwagi Orjentalisty na marginesie wystawy kobierkow Wschodnich w muzeum narodowem w Krakowie, Przeglodu Wspolczesnego, 1934, No. 143.
13. La méthodologie des recherches sur les mots empruntés du turc dans les langues Slaves (rapor)
14. Wyrazy Kıpçackie w Jezyku Ormian polskich, Wilno 1938, s. 1 - 16.
15. Die ältesten Erwähnungen der Türken in der arabischen Literatur, Körösi - Csoma - Archivum, 1926.

B. İslâm — İnan Filolojisine ait olanlar :

1. Les Turcs dans le Şah - name, l'Annuaire Orientalistes, XIV.

C. Türk Filolojisine ait olanlar :

1. Enigmes populaires turques, Ak. Pol., 1919.
2. Etudes sur la forme de la poésie des peuples Turcs, Krakowie, 1922.
3. Türkische Volksrätsel aus Kleinasien, Arch. Orj. IV, 1932, No. 3, s. 295 - 324.
4. Zur semantischen Funktion des Pluralsuffixes — LAR — LÂR in den Türksprachen, Pol. Ak., Krakow, 1936, s. 1 - 34.
5. Türkische Sprachproben aus Mittelanatolien, Pol. Ak. 1937, I., s. 46 - 57.
6. Einige Probleme der osmanisch — türkischen Dialektforschung, Roc. Orj. VII, 1930, s. 264 - 280.
7. Türkische Sprachproben aus Mittelanatolien, Pol. Akad., II. 1938 - 1939, s. 41 - 47.
8. Eine unbekannte gerundiale Konstruktion im Anatolisch — Türkischen, Arch. Orj., X, 1938, No. 1 - 2, s. 115 - 120.
9. Osmanisch — türkische Dialekte. İslâm Ansiklopedisi,
10. Polonez köyü ağzına göre türkçe (lehçe); Wilno, 1932 s. 1 - 15.
16. Compte - rendu du voyage dialectologique en Anadolie méridionale, qui eut lieu du 1-er août au 13 septembre 1936, Pol. Akad. Belteni, Cracovie, 1936, s. 129 - 133.
17. O ks. Michala Wieczorkowskiego T. J. misjonarza perskiego, pracach tureckich, Lwow, 1936, Roc. Orj. XII, s. 1 - 28.
18. Sir Aurel Stein's Sprachaufzeichnungen im Aynallu — Dialekt aus Südpersien, Pol. Akad. ngr., 1937, s. 1 - 71.
19. Materialy jezykowe w dialekcie Aynallu południowej Persji, zapisane przez Sir Aurela Steina (lehçe), Pol. Ak., XLII, 1937, No. 6, s. 158 - 161.
20. Karaimische Texte im Dialekt von Trokie, Pol. Akad., 1929.
21. Beiträge zur karaimischen Volkskunde und Dialektologie, Roc. Orj., V., 1927, s. 201 - 239.
22. Materjaly Karaimskie S. P. Jana Grzegorzewskiego, Wilno, 1933, 2. 1 - 12.
23. A propos du Codex Cumanicus, fol. 69r, 9-10, Roc. Orj. VI, s. 210-215.
24. Monumenta linguarum Asiae Maioris, edidit K. Grönbech. Vol. I. Codex Cumanicus, Pol. Ak. Bul. (lehçe) I, 1937, s. 82 - 85.
25. Les éléments ethniques Turc de la Dobroudja, Roc. Orj. XIV, 1938, s. 66 - 80.

26. Compte — rendu de l'excursion dialectologique en Dobroudja, faite du 10 septembre au 1 octobre 1937, Pol. Ak. Bul. 1938, s. 7 - 12.
27. Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord - est, Pol. Ak., 1933, s. 1 - 28.
28. Ringkämpfe bei den Balkantürken, Roma, 1940, Annali del R. Inst. Sup. Orien. di Napoli I., s. 161 - 175.
29. Les Turcs balkaniques, Revue Int. des Etudes Balkaniques, IV, 1936, s. 420 - 430.
30. Proba charakterystyki Jezykow tureckich, Mysl Karaimska, 1946, s. 35 - 73.
31. Jan Michal Rozwadowski (nékrologie), Roc. Orj., XI, s. 267 - 269.
32. XIX Miedzynarodowy Kongres Orjentalistow, Roc. Orj., XII, 1936, s. 1 - 4.
33. Koczownictwo. Studja nad nomadyzmem i nad wplywem tegoz na spoleczentswo, ustroj i prawo (Feliks Gross), Warszawa, 1936, XVI+187+2, Pol. Akad. Bel. 1937, I, s. 128 - 136.
34. Les pronoms dans les langues altaïques, (Wl. Kotwicz), 1936, Orient. Literaturzeitung, 1937, No. 7, s. 444 - 446.
35. Der türkische Sprachbau, I, Kopenhagen, 1936; Deutsche Literaturzeitung, 1938, Heft 17, s. 586 - 593.
36. Piosenki ludowe anatolskie o rozbojniku Czakydzym, Roc. Orj. I, s. 337.
37. Mani, İslam Ansiklopedisi.
38. Türkü, İslam Ansiklopedisi.
39. Anadilden derlemeler (Hamit Zübeyr ve İshak Refet), Ankara, 1932; Arc. Orj., s. 293 - 296; Cenupta Türkmen oymakları (Ali Rıza), İst. 1931 - 1932, ibid.
40. Podroz dialektologiczno — etnograficzna do poludniowej Anatolji, Roc. Orj. XII, 1936, s. 1 - 2.
41. The Contest of the Fruits, an Eastern Turki Allegory, Lund, 1936, s. 44+1 (Cunnar Jazring), Pol. Akad. Bel., I, 1936, s. 85-86.